

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ ԳԵՈՐԳԻ ՕՆԻԿԻ

**ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐՆ ՈՒ ՄՈԴԵԼՆԵՐԸ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Ը.00.08 - «Մաթեմատիկական տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ
տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2018

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀԱՅԿ ԼԵՎՈՆԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
ՌՈՒԲԵՆ ԱԼԲԵՐՏԻ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ֆիզ.-մաթ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ
ԳԱՅԱՆԵ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ

Առաջատար կազմակերպություն՝

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտ

Պաշտպանությունը կայանալու է 2018թ. մայիսի 29-ին ժ. 15:00 Երևանի պետական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի 015 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ 0009, Երևան, Արսլյան 52:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԵՊՀ գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2018թ. ապրիլի 27-ին:

015 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
տեխնիկական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Ա.Հ. Առաքելյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Կոռուպցիայի իրողությունը Հայաստանի Հանրապետության առջև ծառայած լրջագույն հիմնախնդիրներից մեկն է: Անկախացումից ի վեր հանրապետության գրեթե բոլոր ոլորտներում արձանագրվել է կոռուպցիայի բարձր մակարդակ, որը դրսևորվել է կաշառակերության, հովանավորչության, քաղաքական կոռուպցիայի և այլ առումներով: Կոռուպցիան, հանդիսանալով <<անտեսանելի սև ձեռք>>, իր բացասական հետևանքներն է թողել տնտեսական, իրավական և ժողովրդավարական զարգացումների վրա: Այն դրսևորվել է պետական և ոչ պետական իստիտուտների տարբեր ոլորտներում և հանգեցրել թե՛ ոլորտային և թե՛ մասշտաբային ձևախեղումների, ինչի արդյունք է հանրապետությունում առկա ինչպես իրավական և ժողովրդավարական գործընթացների դեռևս ոչ ցանկալի մակարդակը, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական զարգացումը: Վերջինիս համատեքստում, կոռուպցիայի բացասական ազդեցությունը դրսևորվում է երկրի մակրոտնտեսական ցուցանիշներում, ինչպիսիք են, օրինակ, հանրային բարեկեցության ցածր մակարդակը, ցածր շնչային եկամուտը, ցածր տնտեսական աճը, եկամուտների գերբևեռացումը, ազքատության բարձր մակարդակը, տնտեսության մոնոպոլացման բարձր մակարդակը, արտագաղթի որևէ կերպ չարդարացվող ցուցանիշները և այլն:

Կոռուպցիայի իրողությունը, արգելակելով պետական և ոչ պետական կառավարման արդյունավետ համակարգի գործառումը, երկակի է ազդում հանրային բարեկեցության վրա: Մի կողմից, պետաիշխանական ինստիտուտները և քաղաքական գործակալները առաջնորդվում են սեփական մասնավոր շահերով և չեն ծառայում ազգային բարեկեցությանը, իսկ մյուս կողմից՝ ստեղծված կոռումպացված իրավիճակը ազդում է տնտեսական գործակալների վստահության վրա՝ զսպելով հնարավոր օտարերկրյա և տեղական ներդրումների հավելաճին և բնակչությանը մղելով արտագաղթի:

Հայաստանի Հանրապետության քառորդարյա պատմության ընթացքում տարբեր կառավարություններ նպատակադրել են կոռուպցիայի կրճատմանն ուղղված պետական քաղաքականության իրականացում, սակայն բոլորն էլ լայն իմաստով ձախողվել են՝ սահմանված նպատակներին հասնելու առումով: Հակակոռուպցիոն քաղաքականության առումով Հայաստանը անդամագրվել է բազմաթիվ միջազգային կառույցների, ստորագրվել են համապատասխան պայմանագրեր, վերջիս արդյունքում ձևավորվել են հակակոռուպցիոն պայքարի իրականացման և մշտադիտարկման գործիքակազմ, սակայն վերջին հաշվով ներկայումս կոռուպցիան շարունակում է մնալ որպես երկրի լրջագույն հիմնախնդիրներից մեկը: Այսպիսով, կոռուպցիայի իրողության ակադեմիական ուսումնասիրությունները և արդյունավետ հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակումը, որը կներառի ինստիտուցիոնալ բավարար

կառուցակարգեր և գործիքակազմ, Հայաստանում շարունակում է մնալ որպես արդի հիմնախնդիր:

Մյուս կողմից, ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության շրջանակներում, հատկապես ազգային ակադեմիական հանրության կողմից, լայն տարածում է գտել սահմանադրականության հիմնախնդրի ուսումնասիրությունը, ինչն ընդհանրական իմաստով բացատրում է երկրի զարգացվածության աստիճանը: Մշակվում են սահմանադրականության գնահատման, կառավարման և մշտադիտարկման արհրաժեշտ մեթոդաբանություն և գործիքակազմ՝ նպատակաուղղված ախտորոշելու առկա իրավիճակը և առաջարկելու իրավիճակի կարգավորման ու կառավարման քաղաքականություն:

Սահմանադրականությունը, այն է՝ սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնադրույթների, նորմերի, սկզբունքների իրացվածությունը իրական կյանքում, ակադեմիական որոշակի շրջանակների բնորոշմամբ համարվում է երկիրը բնութագրող թիվ 1 ինդիկատորը: Սահմանադրականության հասկացությունն ունի բավական բաղադրյալ էություն և ներառում է ժողովրդավարական, իրավական և տնտեսական բաղկացուցիչներ: Սահմանադրականության առումով կարևորվում է ինչպես երկրում հիմնարար ժողովրդավարական ազատությունների առկայությունն ու պաշտպանությունը, արդյունավետ կառավարության առկայությունը, զսպումների և հակակշիռների կենսագործ համակարգը, իրավունքի գերակայությունը, այնպես էլ հանրային բարեկեցությունն ու սոցիալ-տնտեսական զարգացումը:

Վերոնշյալի համատեքստում կարելի է արձանագրել, որ կոռուպցիայի իրողությունն ունի լայնամասշտաբ ազդեցություն սահմանադրականության մակարդակի վրա: Այն դրսևորվում է սահմանադրականության ինչպես իրավա-ժողովրդավարական, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական ասպեկտներում: Ուստի, այս հետազոտությունում փորձ է արվում դիտարկել կոռուպցիայի ասպեկտը և սահմանադրականության համատեքստում առաջադրել անհրաժեշտ լուծումներ:

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Հետազոտության հիմնական նպատակը կոռուպցիայի և սահմանադրականության փոխազդեցության բացահայտումն ու գնահատումն է, ինչի համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝

- ❖ ուսումնասիրել սահմանադրական տնտեսագիտության տեղական և միջազգային գրականությունը, սահմանադրականության վերաբերյալ առկա գնահատականները,
- ❖ ուսումնասիրել կոռուպցիայի գնահատման մեթոդաբանությունը և առկա գնահատականները,
- ❖ ուսումնասիրել Հայաստանի Հանրապետության վարած հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը և վերջինիս արդյունքները,
- ❖ փարձագիտական գնահատման միջոցով պարզել կոռուպցիան ձևավորող համակարգային գործոնները,
- ❖ փորձագիտական գնահատմամբ պարզել կոռուպցիայի իրողության փոխկապակցվածությունը սահմանադրականության որոշ/հիմնական բնութագրիչների հետ,

- ❖ ընտրված ցուցանիշների հիման վրա քլաստերավորման մեթոդաբանությամբ խմբավորել ԱՊՀ, Արևելյան Եվրոպայի և Հայաստանի Հանրապետության հարևան երկրները՝ բացահայտելու միմյանց մոտ երկրների խմբերը սահմանադրականության համատեքստում:

Հետազոտության օբյեկտն ու առարկան: Հետազոտության օբյեկտը կոռուպցիայի և սահմանադրականության փոխկապակցվածության իրավիճակն է, իսկ առարկան՝ կոռուպցիայի և սահմանադրականության փոխազդեցության մոդելների մշակումը և էմպիրիկ գնահատումները:

Հետազոտության տեսամեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը: Հետազոտության տեսամեթոդաբանական հիմք են ծառայել սահմանադրական և ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության, սահմանադրականության, կոռուպցիայի ուսումնասիրության և գնահատման մեթոդաբանության վերաբերյալ ակադեմիական հանրության աշխատությունները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությունը, օրենսդրությունն ու Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որդեգրած հակակոռուպցիոն քաղաքականության ծրագրերը:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են տնտեսամաթեմատիկական մեթոդներ: Մասնավորապես, իրականացվել է երկքայլ քլաստերավորում, գործոնային վերլուծություն, բազմագործոն ոչ գծային ռեգրեսիոն վերլուծություն՝ պանելային տվյալների կիրառմամբ:

Հետազոտության տեղեկատվական հիմք են ծառայել Թրանսփերենսի Ինթերնեյշնալ հակակոռուպցիոն կենտրոնի, Համաշխարհային Բանկի, Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի, Միացյալ ազգերի զարգացման ծրագրի Դեմոկրատիայի զանազանություն կազմակերպության կողմից կատարված հրապարակումները և տվյալների շտեմարանները:

Հետազոտության հիմնական գիտական նորույթը: Ատենախոսության հիմնական արդյունքները և գիտական նորույթը հետևյալն են՝

- ❖ բացահայտվել է կոռուպցիայի մակարդակը պայմանավորող համակարգաստեղծ գործոնների համախումբը ցույց է տրվել մոդելավորման գործընթացում դրանց ներառման ուղիներ,
- ❖ կատարվել է կոռուպցիայի և սահմանադրականության որոշ/հիմնական բնորոշիչների փոխկապակցվածությունը բացահայտող փորձագիտական վերլուծություն՝ նախապես իրականացնելով կառավարման արդյունավետությունը նկարագրող համաթվերի գործոնային վերլուծություն,
- ❖ սահմանադրականության համատեքստում իրականացվել է երկքայլ քլաստերավորում՝ ԱՊՀ, Արևելյալ Եվրոպայի և Հայաստանի Հանրապետության հարևան երկրների կտրվածքով:

Հետազոտության արդյունքների տեսական և գիտագործնական նշանակությունը: Հետազոտության արդյունքների տեսական և գործնական նշանակությունը հանդիսանում է եզրահանգումների օգտագործման հնարավորությունը

Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության, պետական և ոչ պետական հակակոռուպցիոն կենտրոնների, կոռուպցիայի դեմ պայքարող հասարակական կազմակերպությունների ծրագրերում, մասնավորապես, հակակոռուպցիոն քաղաքականության սահմանման, լրամշակման, իրականացման և մշտադիտարկման տեսանկյունից:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումն ու հրապարակումները:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները քննարկվել են ԵՊՀ Սահմանադրական տնտեսագիտության գիտավերլուծական կենտրոնի կողմից կազմակերպված սեմինարների ընթացքում, ԵՊՀ տնտեսագիտության մեջ մաթեմատիկական մոդելավորման ամբիոնում, <<Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր>> (2017թ.) միջազգային 5-րդ գիտաժողովում, ինչպես նաև Նիդերլանդների Թագավորության Ռոտերդամի Էրազմուս համալսարանի Քաղաքային զարգացման և բնակարանային ռազմավարությունների ինստիտուտում (IHS) Էրազմուս+ ծրագրի շրջանակներում անցկացված սեմինարների ընթացքում (2017թ. մայիս-հուլիս):

Ատենախոսության ծավալն ու կառուցվածքը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Ատենախոսության ծավալը կազմում է 120 էջ (առանց հավելվածների՝ 118 էջ):

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության **ներածությունում** հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, սահմանվել են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, օբյեկտն ու առարկան ներկայացվել է գիտական նորույթը, ստացված արդյունքների տեսական և գործնական նշանակությունը, տեսական և տեղակատվական հիմքերը, փորձարկումներն ու հրապարակումները, ինչպես նաև ատենախոսության ծավալն ու կառուցվածքը:

Ատենախոսության առաջին՝ **«Կոռուպցիայի և սահմանադրականության տեսամեթոդաբանական հիմքերը»** գլխում ներկայացված է կոռուպցիայի և սահմանադրականության հասկացությունների բնորոշումները, Հայաստանի, հարևան, ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի որոշ երկրների կոռուպցիայի որոշակի գնահատականներ, ինչպես նաև հակակոռուպցիոն քաղաքականության նկարագրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Իստիտուցիոնալ տնտեսագիտության գերակա ուղղություններից մեկը սահմանադրականության բարձր մակարդակի հաստատմանն ուղղված մեթոդաբանության հիման վրա սահմանադրական հիմնարար սկզբունքների ու դրույթների իրացումն է իրական կյանքում: Այս համատեքստում սակավաթիվ են այն երկրները, որոնց է հաջողվել ապահովել սահմանադրականության բարձր իրացվելիության աստիճան: Սահմանադրականության դեֆիցիտն իր բացասական ազդեցությունն է ունենում նաև տնտեսական զարգացման տեսանկյունից: Ուստի,

սահմանադրական տնտեսագիտության շրջանակներում գերակա է սահմանադրական դեֆիցիտի հաղթահարման նպատակադրումն ու իրացումը:

Ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտական գրականությունն առաջարկում է սահմանադրության և սահմանադրականության բազում սահմանումներ և բնորոշումներ, որոնցից առավել հայտնի են՝

- ❖ Համաձայն Վայթինգթոնի սահմանադրականությունը քաղաքական ռեժիմի հիմնարար սկզբունքների արդյունավետ կառավարումն է՝ կառավարման սահմանափակումների միջոցով¹:
- ❖ Համաձայն Ստենֆորդի հանրագիտարանի, սահմանադրականությունը մի գաղափար է, համաձայն որի կառավարությունը կարող է և նույնիսկ անհրաժեշտ է, որ սահմանափակվի իր իշխանությունում, և վերջինիս լեգիտիմությունն ու հեղինակությունը բնորոշվում է այդ սահմանափակումներին հետևելուց²:

Կոռուպցիայի հասկացության բնորոշումները: Կոռուպցիայի իրողությունը ինչպես հանրային կյանքում, այնպես էլ տնտեսական համակարգերում ուսումնասիրվում է քաղաքաիրավագիտական և սոցիալ-տնտեսագիտական առումներով: Ծավալվում են լայնամասշտաբ քննարկումներ և գիտահետազոտական աշխատանքներ, ստեղծվում են բազմաթիվ հակակոռուպցիոն պետաիրավական և հասարակական հանձնաժողովներ, որոնք միտված են վերհանել երկրում առկա կոռուպցիան և պայքար մղել այն հաղթահարելու համար: Այնուհանդերձ, ո՞րն է պատճառը, որ այսքան լայնածավալ հակակոռուպցիոն գործողությունները չեն հանգեցնում կոռուպցիոն իրադարձությունների նկատելի կրճատման:

Հասկանալու համար հակակոռուպցիոն պայքարի առկա անարդյունավետությունը, անհրաժեշտություն է առաջանում սկզբնապես ամստորոշել առկա իրավիճակը, այն է՝ հասկանալ կոռուպցիայի էությունը, վերջինիս չափման տեսամեթոդաբանական հիմքերը և առկա գնահատականները, ինչպես նաև կոռուպցիայի մակարդակի կրճատման ընդառաջ գիտական շրջանակների կողմից առաջադրված լուծումները:

Ակադեմիական գրականությունն առաջարկում է կոռուպցիայի բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք սովորաբար փոխալրացնում են միմյանց: Առավել հայտնի սահմանումներից է՝

- ❖ Համաշխարհային Բանկ (World Bank). հանրային իշխանության չարաշահումը (անարդյունավետ օգտագործումը), որը հանգեցնում է մասնավոր շահի³:

Կառավարման արդյունավետության բնութագիրը: Ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության համատեքստում կառավարման արդյունավետության հիմնահարցերը հանդիսանում են ուսումնասիրության կարևոր առարկա, քանի որ արդյունավետ հանրային կառավարումը ենթադրում է նաև տնտեսական

¹<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199208425.001.0001/oxfordhb-9780199208425-e-16>

² <https://plato.stanford.edu/entries/constitutionalism/>

³ <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm#define>

արդյունավետություն⁴: Կառավարման արդյունավետությունը բաղադրյալ հասկացություն է. այս եզրույթով բնութագրվում են կառավարման որակական տարբեր հատկանիշներ, ուստի, անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանել կառավարման արդյունավետության հասկացությունը:

Տնտեսական գրականության մեջ կառավարման արդյունավետության առավել հայտնի և օպերացիոն սահմանում առաջարկում է Համաշխարհային Բանկը, որտեղ կառավարման արդյունավետության բաղադրյալ հասկացությունը բնորոշվում է որպես արդյունավետության բազմաթիվ գործոնների համախումբ⁵:

❖ Համաշխարհային Բանկ (World Bank). Կառավարման արդյունավետությունը ներառում է հանրային ծառայությունների որակը, քաղաքացիական ծառայությունների որակը և անկախությունը քաղաքական ճնշումներից, քաղաքականության ձևավորման և իրականացման որակը և կառավարության կողմից հավատարմությունը այդ քաղաքականությանը⁵:

Իրավունքի գերակայության հասկացությունը և էությունը: Ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության շրջանակներում սահմանադրականությունը բնորոշող կարևոր բաղադրիչ է հանդիսանում երկրում առկա իրավունքի գերակայության մակարդակը, ինչը բնութագրում է երկրի օրինավորության աստիճանը: Իրավա-տնտեսագիտական գրականությունն առաջարկում է իրավունքի գերակայության հասկացության զանազան սահմանումներ, որոնցից առավել հայտնի է՝

❖ Իրավունքի գերակայության Ավստրալիայի ինստիտուտ (Rule of Law Institute of Australia). Ժողովուրդը (ներառյալ կառավարությունը) պետք է կառավարվի օրենքի կողմից և ենթարկվի դրան, և օրենքը պետք է լինի այնպիսին, որ ժողովուրդը ունակ լինի հետևելու դրան⁶:

Հանրային բարեկեցության հասկացությունը և էությունը: Ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության համատեքստում հանրային բարեկեցության եզրույթը հանդիսանում է բաղադրյալ հասկացություն, որը վերաբերում է այնպիսի տնտեսական կատեգորիաների, ինչպիսիք են տնտեսական աճը, տնտեսական զարգացումը, վերջինիս ներառականությունը, եկամտի բաշխումը և վերաբաշխումը, սոցիալական ծրագրերի որակը և իրացվելիությունը, և այլն:

⁴ Rafayet A., Kitenge E., Bedane Economics Bulletin, 2017, Volume B., "Government Effectiveness and Economic Growth", 37, Issue 1, էջ 222-227, Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A., The colonial origins of comparative development: An empirical investigation, American Economic Review, 2001, 91 (5), էջ 1369-1401, Acemoglu D., Robinson J., The role of institutions in growth and development, Review of Economic Institutions, 2010, 1 (2), Barro, R.J., 1998, Determinants of economic growth: A cross-country empirical study, MIT Press, Knack S., Keefer P., 1995, Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures, Economics and Politics, 7 (3), էջ 207-227, Kaufmann D., & Kraay A., 2002, Growth without Governance, Economia, 3(1), էջ 169-229, Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., 2008, Governance matters VII: Governance indicators for 1996-2007, World Bank Policy Research Paper, Adserà A., Boix C., Payne M., 2003, "Are You Being Served? Political Accountability and Quality of Government", J. Law Econ Organ., 19 (2), էջ 445-490:

⁵ <https://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/ge.pdf>

⁶ <https://www.ruleoflaw.org.au/what-is-the-rule-of-law/>

Հանրային բարեկեցության աստիճանը, թեև, լինելով համեմատաբար արբտարակտ հասկացություն, լավագույնս նկարագրում է երկրի տնտեսական զարգացվածության մակարդակը:

Գրականությունն առաջարկում է հանրային բարեկեցության բազմաթիվ սահմանումներ, որոնցից հայտնի է՝

- ❖ Օքսֆորդի (Oxford բառարան. Համայնքի կամ հասարակության բարեկեցությունը, հատկապես առողջապահության և տնտեսական հարցերի վերաբերյալ⁷:

Կոռուպցիայի գնահատականը Հայաստանի Հանրապետությունում: Պետական և հանրային ինստիտուտներում, ինչպես նաև ամբողջ երկրում առկա կոռուպցիայի մակարդակի գնահատման կառուցակարգերից մեկը խորքային հարցումներն են և այդ հարցումների վրա հիմնված փորձագիտական գնահատականները: Այս տեսակի գնահատականներից է, օրինակ, կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը՝ ԿԸՀ⁸ (CPI - Corruption Perceptions Index), որը յուրաքանչյուր տարի գնահատվում և հրապարակվում է Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնալի կողմից:

Ստորև ներկայացված է ԿԸՀ-ի արդյունքները Հայաստանի համար՝ համեմատության մեջ դրվելով Արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ որոշ երկրների հետ:

Աղյուսակ 1.1

Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը (ԿԸՀ) Հայաստանի համար 2010-2015 թթ.⁹

Երկիր	2010 թ.	2011 թ.	2012 թ.	2013 թ.	2014 թ.	2015 թ.
Համաշխարհային միջին	40	40	43.3	42.7	43.2	42.6
Թվարկված երկրների միջին	35.7	35.4	40.6	41.4	42	41.9
Հայաստան	26	26.3	34	36	37	35
Ադրբեջան	24	23.8	27	28	29	29
Վրաստան	38	41.3	52	49	52	52
Մոլդովա	29	28.8	36	35	35	33
Ռուսաստան	21	24.5	28	28	27	29
Ուկրաինա	24	23	26	25	26	27
Ղազախստան	29	26.9	28	26	29	28
Էստոնիա	65	63.5	64	68	69	70
Լատվիա	43	41.9	49	53	55	55
Լիտվա	50	47.5	54	57	58	61
Թուրքիա	44	42.1	49	50	45	42

Հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը Հայաստանի Հանրապետությունում: Երկրում գործող իրավական դաշտն ունի առանձնահատուկ կարևորություն ինչպես ժողովրդավարական սկզբունքների պահպանման, այնպես էլ սոցիալ տնտեսական

⁷ https://en.oxforddictionaries.com/definition/social_welfare

⁸ <http://transparency.am/hy/cpi>

⁹ <http://transparency.am/hy/cpi>

զարգացման համար: Օրենսդիր իշխանության կողմից սահմանված իրավական դաշտն իրենից ներկայացնում է օրենքների համախումբ, որը նպատակ ունի համակարգել գործադիր իշխանության քաղաքականությունն ու քաղաքացիական հասարակության բոլոր իրավական, քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունները: Օրենսդրությունում որպես <<մայր օրենք>> է ծառայում երկրի սահմանադրությունը:

Հանրային բարեկեցության և զարգացման տեսանկյունից կարևորվում է ոչ միայն <<որակյալ>> օրենսդրության առկայությունը, այլև օրենքով սահմանված կարգավորումների օպտիմալ իրացվելիությունը իրական կյանքում: Այս համատեքստում, ինստիտուցիոնալ տնտեսագիտության շրջանակներում կարևորագույն հիմնախնդիր է հանդիսանում սահմանադրական նորմերի օպտիմալ իրացվելիությանն խոչընդոտող գործոնների բացահայտումը, ինչպես նաև այդ գործոնների կրճատմանը/չեզոքացմանն ուղղված քաղաքականության մշակումը: Այս տեսակի խոչընդոտող գործոն է հանդիսանում երկրում առկա կոռուպցիայի մակարդակը:

Այսպիսով, կարևորվում է ուսումնասիրել կոռուպցիան կարգավորող օրենսդրական դաշտը և երկրում առկա հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը:

Կոռուպցիայի քրեական պատասխանատվության մասին Եվրոպական Խորհրդի Կոնվենցիան և դրան լրացնող լրացուցիչ արձանագրությունները Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի կողմից վավերացվել են 2004 թ.-ին:

Հայաստանի Հանրապետությունը հանդիսանում է Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի հակակոռուպցիոն միության անդամ (Анти-Коррупционный Сеть для стран Восточной Европы и Центральной Азии ОЭСР):

2004 թ.-ին Հայաստանի Հանրապետությունը անդամակցել է նաև Եվրոպական Խորհրդի շրջանակներում կոռուպցիայի դեմ պայքարող պետությունների խմբին (ГРЕКО (GRECO) – группа государств против коррупции, в рамках Совета Европы)¹⁰: Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության կոնվենցիան ընդդեմ կոռուպցիայի Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 2006թ.-ի հոկտեմբերի 25-ին¹¹:

Հայաստանի Հանրապետությունը հանդիսանում է նաև քրեական գործերում փոխադարձ իրավական օգնության եվրոպական կոնվենցիայի 1993 թ.-ի լրացուցիչ արձանագրության, քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերում փոխօգնության և համագործակցության Մինսկի կոնվենցիայի և երկկողմ համաձայնագրերի անդամ¹²:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը բազմիցս նպատակադրել է կոռուպցիայի դեմ պայքարը և ներկայացրել հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը, սակայն հիմնականում չի հաջողվել է հասնել ցանկալի արդյունքների: Վերջին հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը կառավարության կողմից ընդունվել է 2015-2018թթ.-ի համար¹³: Հակակոռուպցիոն ռազմավարության գլխավոր նպատակ է

¹⁰ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24512>

¹¹ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=107648>

¹² https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/arc_voroshum/MAR28-2.pdf

¹³ http://www.gov.am/u_files/file/xorhurdner/korupcia/1141_1k_voroshum.pdf

հանդիսանում կառույցիայի տարածվածության կրճատումը՝ բարեխիղճ և պատասխանատու պաշտոնատար անձանց կողմից, քաղիասարակության կողմից պետական կառավարման գերատեսչությունների հանդեպ վստահության բարձրացումը և կոռուպցիայի հանդեպ անհանդուրժողականության միջավայրի ստեղծումը:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «**Կոռուպցիայի և սահմանադրականության ուսումնասիրության տնտեսամաթեմատիկական մոդելները**» գլխում ներկայացված է կոռուպցիայի և սահմանադրականության գնահատման, ինչպես նաև գործոնային և քլաստերային վերլուծության մեթոդները:

Տնտեսագիտական գրականությունն առաջարկում է գանազան մոտեցումներ և մեթոդներ՝ միտված գնահատելու/մոտարկելու որոշակի ինստիտուտում կամ ամբողջ երկրում առկա կոռուպցիայի մակարդակը: Այս համատեքստում տնտեսագիտական մեթոդաբանությունը կարելի է պայմանականորեն բաժանել 3 հիմնական խմբերի՝ /ա/ տեսական-մաթեմատիկական մոդելներ (խաղերի տեսության մոդելներ, վարվելակերպային մոդելներ և այլն), /բ/ խորքային հարցումների և փորձագիտական գնահատումների միջոցով կոռուպցիայի մակարդակի ընկալման բացահայտման մեթոդներ և /գ/ էմպիրիկ գնահատումների միջոցով կոռուպցիայի պատճառների բացահայտման մեթոդներ:

Առաջին խումբը իրենից ներկայացնում է տեսական մաթեմատիկական մոդելների համախումբ, որտեղ, որոշակի նախնական ենթադրությունների միջավայրում փորձ է արվում բացահայտել կոռուպցիան ծնող շարժառիթները, գնահատել որոշակի համակարգում կոռուպցիոն կառուցակարգերի առկայության հավանականությունը, հասկանալ թե մոդելում սահմանված տնտեսական միջավայրում (պետական պաշտոնյաների աշխատավարձերը, նրանց օգտակարության ֆունկցիաները, կոռուպցիոն գործողություններում ներգրավվելու դեպքում բացահայտվելու հավանականությունը, բացահայտման դեպքում օրենսդրությամբ սահմանված պատժաչափերը, և այլն) համակարգային ինչ գործոններ են նպաստում/խաթարում կոռուպցիայի առկայության հնարավորությանը, արդյո՞ք հակակոռուպցիոն համակարգային կառուցակարգերը բավարար են կանխարգելելու կոռուպցիոն ռիսկերը, և այլն:

Գրականության մեջ բավական շատ են նմանատիպ մոդելները, որոնք բավական արդյունավետ և օգտակար են այն իմաստով, որ թույլ են տալիս հասկանալ համակարգային անարդյունավետությունների պատճառները և ի վերջո հանգեցնում են բարձր արդյունավետությամբ հակակոռուպցիոն կառուցակարգերի մշակմանը և ներդրմանը: Ի հակադրություն այս ամենի, վերոնշյալ մոդելների հիմնական թերությունն այն է, որ վերջիններիս համար բարդ է դառնում կոնկրետ ինստիտուտում կամ երկրում առկա կոռուպցիայի փաստացի մակարդակի գնահատումը, քանի որ իրականում գրեթե անհնարին կլիներ գնահատել, օրինակ, պաշտոնյաների օգտակարության ֆունկցիաները կամ կոռուպցիայում ներգրավված լինելու դեպքում բացահայտվելու հավանականությունը: Իհարկե գոյություն ունեն այսպիսի որոշակի միկրո գնահատումներ/մոտարկումներ, որոնք կատարվել են տնտեսագիտական լաբորատոր էքսպերիմենտների միջոցով, սակայն այս գնահատականները

պարունակում են որոշակի սխալանք, որոնք դրսևորվում են մակրո ընդհանրացումներում:

Վերը նշված իրադրությանն ընդառաջ, տնտեսագիտական գրականությունը առաջարկում է կոռուպցիայի գնահատման/մոտարկման որոշակի մեթոդաբանություն, ինչն օգնում է վերջին հաշվով հանգել կոռուպցիայի վերաբերյալ որոշակի քանակական գնահատականի:

Այսպիսով, երկրորդ խմբի մեթոդաբանությունն իրենից ներկայացնում է խորքային հարցումների և այդ հարցումների վրա հիմնված փորձագիտական վերլուծությունների ամբողջություն, ինչը թույլ է տալիս մոտարկել/գնահատել առկա կոռուպցիայի փաստացի մակարդակը և կատարել ինչպես որակական այնպես էլ քանակական եզրակացություններ:

Այս մեթոդաբանության հիմնական առավելությունն այն է, որ այստեղ հնարավորություն է ընձեռվում հետազոտության արդյունքում հանգել որոշակի թվային գնահատականի¹⁴, ինչպես նաև նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ օրինակ Թրանսփարենսի Ինթերնեյշնալ կազմակերպությունը¹⁵ կատարում է այս վերլուծությունը աշխարհի բազմաթիվ երկրներում (2015թ.-ին հետազոտությունը ընդգրկել է 175 երկիր), ապա ստացվում է, որ հնարավորություն է ստեղծվում նույնաչափ համատեքստում համեմատել ինչպես տարբեր երկրների գնահատականները, այնպես էլ նույն երկրի գնահատականները ժամանակի մեջ: Ի հակադրություն վերը նշվածի, այս մեթոդաբանությամբ ստացված վերջնական գնահատականները ներառում են սուբյեկտիվության բավականին բարձր մակարդակ:

Այն է՝ մի կողմից հարցվողները կարող են հարցերին պատասխանել որոշակի վերապահումներով կամ անազնվությամբ, իսկ մյուս կողմից հարցումների վրա հիմնված փորձագիտական վերլուծություններն ու գնահատականները կարող են արտապատկերել վերլուծաբանի անձնական հայացքները որոշակի ինստիտուտի կամ իրողության վերաբերյալ:

Ի լրացում կոռուպցիայի գնահատման/մոտարկման վերը նշված մեթոդաբանությանը, տնտեսագետները հաճախ դիտարկում են կոռուպցիան էկոնոմետրիկ գնահատականների համատեքստում: Այս դեպքում փորձ է արվում բացահայտել կոռուպցիան ծնող պատճառները և տնտեսական, իրավական և ժողովրդավարական այն գործոնները, որոնք ազդում են կոռուպցիայի մակարդակի վրա:

Ատենախոսության երրորդ՝ «**Կոռուպցիայի փոխկախվածությունը տնտեսա-իրավական և կառավարման արդյունավետության ցուցանիշների հետ**» գլխում նպատակ է հետապնդվում ուսումնասիրել կոռուպցիայի էությունը էմպիրիկ գնահատման համատեքստում: Մի կողմից հետաքրքրական է բացահայտել կոռուպցիայի մակարդակի վրա ազդեցություն ունեցող և այն պայմանավորող

¹⁴ Kaufmann, D., Kraay A., 2002b. "Growth Without Governance".World Bank Policy Research Working Paper No. 2928

¹⁵ <https://www.transparency.org/>

ինստիտուցիոնալ և համակարգաստեղծ գործոնները, իսկ մյուս կողմից գիտական կարևորություն է ներկայացնում նաև կոռուպցիայի ազդեցության բացահայտումը տնտեսա-իրավական և ժողովրդավարական ցուցանիշների վրա:

Ստորև կդիտարկվեն վերոնշյալ վերլուծությունները, և վերջիններս կիրականացվեն 2011-2015 թթ.-ի ցուցանիշների հիման վրա: Վերլուծության համար արհրաժեշտ տվյալները նկարագրված են աղյուսակ 3.1-ում, որտեղ նշված է ցուցանիշի անվանումը, հապավումը և ձեռք բերման շտեմարանը:

Աղյուսակ 3.1

Դիտարկվող փոփոխականներ

<i>Ցուցանիշի անվանումը</i>	<i>Ցուցանիշի հապավումը</i>	<i>Շտեմարանի հապավումը</i>
<i>Արտահայտման ազատությունների համաթիվ</i>	<i>FEI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Գործադիր կողմից սահմանադրության պահպանումը համաթիվ</i>	<i>ERCI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Դատական մարմնի զսպումը գործադիրի համաթիվ</i>	<i>JCEI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Իշխանության թևերի փարրանջափման համաթիվ</i>	<i>DPI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Իրավունքի գերակայության համաթիվ</i>	<i>RLI</i>	<i>WGI</i>
<i>Լիբերալ ժողովրդավարության համաթիվ</i>	<i>LDI</i>	<i>WEF</i>
<i>Կառավարման արդյունավետության համաթիվ</i>	<i>GEI</i>	<i>WGI</i>
<i>Կառավարման թափանցիկության համաթիվ</i>	<i>GTI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Կառավարման հաշվեպլոդականության համաթիվ</i>	<i>GAI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվ</i>	<i>CPI</i>	<i>TI</i>
<i>Հանրային վստահությունը քաղաքական գործիչներին համաթիվ</i>	<i>PTPI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Մարդկային զարգացման համաթիվ</i>	<i>HDI</i>	<i>UNDP</i>
<i>Մաքուր ընկրությունների համաթիվ</i>	<i>CEI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Ներդրողի պաշտպանվածության համաթիվ</i>	<i>SIPI</i>	<i>WEF</i>
<i>Որակյալ կրթության համաթիվ</i>	<i>QEI</i>	<i>WEF</i>
<i>Սեփականության իրավունքի համաթիվ</i>	<i>PRI</i>	<i>V-Dem</i>
<i>Քաղաքական կայունության և բռնությունների ու փրկողիզմի բաասակայության համաթիվ</i>	<i>PSAVTI</i>	<i>WGI</i>
<i>Օրենսդիր մարմնի զսպումը գործադիրի համաթիվ</i>	<i>LCEI</i>	<i>V-Dem</i>

Հետագա էմպիրիկ վերլուծություններում ավտոկոռելացիայի խնդրից խուսափելու և չափողականությունը կրճատելու նպատակով՝ ստորև իրականացվել է կառավարման համակարգային և գործառնական արդյունավետությունը բնութագրող որոշակի ցուցանիշների գործոնային վերլուծություն:

Գործոնային վերլուծության համար դիտարկվել են զարգացած, զարգացող և անցումային երկրների 2011-2015 թթ.-ի առկա ցուցանիշները: Վերլուծությունը կատարվել է գլխավոր բաղադրիչի մեթոդով, իսկ ռոտացիան՝ վարիմաքս եղանակով: Ստացված գործոնների գնահատականները ստացվել են կշռված փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով: Վերլուծության արդյունքները ներկայացված են ստորև,

որտեղ աջ մասում ներկայացված է ստացված գործոնի անվանումը, իսկ աջ մասում՝ գործոնում ներառված համաթվերը՝

Ջաբամների և հակաշեռների համակարգ/СВФ/	Իշխանության թևերի տարանջատումը
	Դատական իշխանության գաղափար գործադիրին
	Օրենսդիր իշխանության գաղափար գործադիրին
Իշխանության և հանրության կապ/СSRF/	Կառավարման բաժանցիկություն
	Կառավարման հաշվառվողականություն
	Հանրային վստահությունը քաղաքական գործիչների

Ստացված արդյունքները թույլ կտան հետագա ռեգրեսիոն մոդելներում կրճատել չափողականությունը, խուսափել մուլտիկոլիենարության խնդրից և դիտարկել կառավարման համակարգային և գործառնական արդյունավետությունը բնութագրող գործոններ:

Կառավարման արդյունավետության և սահմանադրականության համարեքստրում քլաստերային վերլուծություն: Սույն վերլուծության շրջանակներում իրականացվել է երկքայլ քլաստերավորում, որի ընթացքում դիտարկվել են 2015 թ.-ի ցուցանիշները: Դիտարկվել են 2 խումբ երկրներ: Առաջին դեպքում դիտարկվել են ԱՊՀ երկրները, ինչպես նաև Հայաստանի հարևան երկրները և Արևելյան Եվրոպայի երկրները: Երկրորդ դեպքում՝ դիտարկվել են միայն ԱՊՀ երկրները:

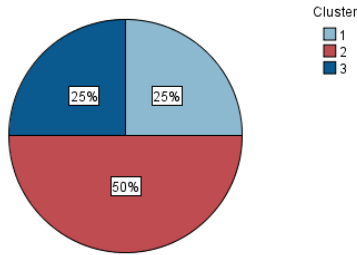
Վերլուծության համար դիտարկվել են սահմանադրականությունը նկարագրող որոշակի ժողովրդավարական և իրավական ցուցանիշներ: Ստորև ներկայացված են ԱՊՀ երկրների վերլուծության արդյունքները:

Ինչպես երևում է գծապատկեր 3.3-ից, Սիլուետի չափոցոչիչը մեծ է 0.5-ից, ինչը ցույց է տալիս քլաստերավորման բարձր որակ: Նույն նկարից պարզ է դառնում նաև, որ երկրների ընտրանքը բաժանվել է 3 քլաստերների, որոնցից 1-ինը ներառում է դիտարկվող երկրների 25 տոկոսը, երկրորդն ու 3-րդը՝ համապատասխանաբար 50 տոկոսը և 25 տոկոսը:

Գծապատկեր 3.3
Քլաստերավորման արդյունքներ 2015թ.

Cluster Sizes

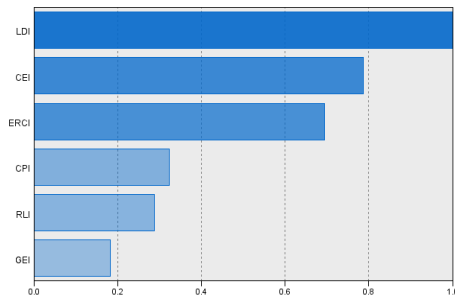
Գծապատկեր 3.4-ում ներկայացված է քլաստերավորման ընթացքում դիտարկվող ցուցիչների կարևորության աստիճանը:

Այս դեպքում, ինչպես երևում է գծապատկերից, քլաստերավորման ընթացքում ամենակարևոր ցուցանիշ է հանդիսացել Լիբերալ դեմոկրատիայի համաթիվը: Վերջինիս հաջորդում են ըստ կարևորության Մաքուր ընտրությունների համաթիվը, Գործադիրի կողմից սահմանադրության պահպանման համաթիվը Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը, Իրավունքի գերակայության համաթիվը և Կառավարման արդյունավետության համաթիվը: Ինչպես պարզ է դառնում գծապատկերից, վերջին 3 ցուցանիշների կարևորության աստիճանը միջինից ցածր է, այլ կերպ ասած կոռուպցիայի ընկալման, իրավունքի գերակայության և կառավարման արդյունավետության իմաստով դիտարկվող երկրները ավելի քիչ են տարբերվում միմյանցից, իսկ Լիբերալ դեմոկրատիայի, Մաքուր ընտրությունների և գորխադիրի կողմից սահմանադրության պահպանման իմաստով՝ տարբերությունը ավելի մեծ է:

Գծապատկեր 3.4

Քլաստերավորման փոփոխականների կարևորություններ

Predictor Importance

Աղյուսակ 3.9-ում ներկայացված են ստացված 3 քլաստերները, որտեղ 1-ին քլաստերում ներառված երկրները դիտարկվող ցուցանիշների իմաստով ունեն արձանագրել են ավելի լավ արդյունքներ, 2-րդ քլաստերում ներառված երկրները արձանագրել են միջին արդյունքներ, իսկ երրորդում՝ ցածր արդյունքներ:

Աղյուսակ 3.9
Սյրացված քլաստերներ

Քլաստեր 1	Քլաստեր 2	Քլաստեր 3
Վրաստան	Ռուսաստան	Ուզբեկստան
Կիրգիզիա	Ուկրաինա	Թուրքմենստան
Մոլդովա	Հայաստան	Տաջիկստան
	Բելոռուս	
	Ղազախստան	
	Ադրբեջան	

Իրականացված 2 քլաստերային վերլուծությունների արդյունքները թույլ կտան կատարել հետագա համեմատական վերլուծություն երկրների 2 տարբեր ընտրանքների շրջանակներում: Համեմատական վերլուծությունների նպատակադրումը կարող է հանդիսանալ դիտարկվող համաթվերի շրջանակում Հայաստանի դիրքի դրական փոփոխությունը, իսկ այդ նպատակին ընդառաջ առաջադրվող խնդիրներից կարող են լինել ավելի լավ քլաստերում ընդգրկված երկրների ընտրական գործընտացների ժողովրդավարական և իրավական մեխանիզմների ուսումնասիրությունը, հակակոռուպցիոն քաղաքականության և համալիր գործիքակազմի վերլուծությունը և այլն:

Կառավարման համակարգի ցուցիչների ազդեցությունը կոռուպցիայի մակարդակի վրա: Կառավարման որակի բնորոշիչները, այն է՝ կառավարման մեխանիզմների համակարգային արդյունավետության մակարդակը և այդ մեխանիզմների իրացման միջոցով կառավարման գործառնական արդյունավետության մակարդակը, ստեղծում են նախապայմաններ կոռուպցիոն իրադարձությունների համար: Այլ կերպ ասած, երկրում կոռուպցիայի մակարդակը որոշակիորեն կախված է կառավարման որակի աստիճանից:

Մի կողմից, կառավարման համակարգի ցածր որակը ստեղծում է նախապայմաններ կոռուպցիոն իրադարձությունների համար, իսկ մյուս կողմից, կոռուպցիայի առկա մակարդակը զսպում է կառավարման գործառնական արդյունավետությանը: Ուստի, հետաքրքիր է դառնում ուսումնասիրել կառավարման համակարգային գործոնների կապը կոռուպցիայի մակարդակի հետ:

Պարզելու համար վերոնշյալ գործոնների և կոռուպցիայի ընկալման համաթվի կապը, ստորև դիտարկվել է բազմագործոն ռեգրեսիոն մոդել, որում ներառված են գծային և ալոլինոմիալ բացատրող փոփոխականներ:

$$CPI_{ij} = \beta_0 + \beta_1 * CBF_{ij} + \beta_2 * CBF_{ij}^2 + \beta_3 * GSRF_{ij} + \beta_4 * GSRF_{ij}^2 + \beta_5 * PSAVTI_{ij} + \beta_6 * FEI_{ij} + \beta_7 * CEI_{ij} + \beta_8 * HDI_{ij} + \beta_9 * ERCl_{ij} + e_{ij} \quad (3.1.)$$

որտեղ՝ i -ն երկրի ցուցիչն է, j -ն՝ տարեթիվ, e_{ij} -ն՝ գնահատման սխալը:

Գնահատումը կատարվել է պանելային տվյալների կիրառմամբ. դիտարկվել են 127 երկրների ցուցանիշներ 2011-2015 թթ.-ի համար:

Մոդելի գնահատման արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ 3.8-ում:

Աղյուսակ 3.8
Գնահատման արդյունքներ

<i>Dependent Variable: CPI</i>				
<i>Method: Panel Least Squares</i>				
<i>Sample (adjusted): 2011 2015</i>				
<i>Periods included: 5</i>				
<i>Cross-sections included: 127</i>				
<i>Total panel (unbalanced) observations: 595</i>				
<i>Variables</i>	<i>Coef.</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>
<i>CBF</i>	1.641	0.680	2.414	0.016
<i>CBF^2</i>	1.164	0.347	3.360	0.001
<i>GSRF</i>	8.746	0.420	20.827	0.000
<i>GSRF^2</i>	1.480	0.240	6.170	0.000
<i>PSAVTI</i>	2.905	0.511	5.688	0.000
<i>FEI</i>	10.836	2.570	4.216	0.000
<i>CEI</i>	10.898	2.423	4.498	0.000
<i>HDI</i>	18.487	2.959	6.248	0.000
<i>ERCI</i>	2.324	0.527	4.406	0.000
<i>Const.</i>	11.877	2.797	4.247	0.000
<i>Effects Specification</i>		<i>Period fixed (dummy variables)</i>		
<i>R-squared</i>	0.876	<i>Mean dependent var</i>	44.144	
<i>Adjusted R-squared</i>	0.873	<i>S.D. dependent var</i>	19.484	
<i>S.E. of regression</i>	6.947	<i>Akaike info criterion</i>	6.738	
<i>Sum squared resid</i>	28037	<i>Schwarz criterion</i>	6.841	
<i>Log likelihood</i>	-1990	<i>Hannan-Quinn criter.</i>	6.778	
<i>F-statistic</i>	314.767	<i>Durbin-Watson stat</i>	0.276	
<i>Prob(F-statistic)</i>	0.000			

Ինչպես պարզ է դառնում աղյուսակ 3.8-ից, ստացված արդյունքները վիճակագրորեն նշանակալի են: Մասնավորապես, F և t վիճակագրականները ցույց են տալիս մոդելի բացատրող փոփոխականների ստացված գործակիցների 0 լինելու հավանականության բացառումը 95%-անոց վստահելիության միջակայքում: Ճշտագրված դետերմինացիայի գործակիցը ցույց է տալիս, որ մոդելում բացատրող փոփոխականները բացատրում են կախյալ փոփոխականի վարիացիայի 87.1%-ը (Adjusted R-squared = 0.871):

Պարզելու համար կոռուպցիայի ընկալման համաթվի և կառավարման արդյունավետության կապը, ստորև դիտարկվել է բազմագործոն ռեգրեսիոն մոդել, որում ներառված են գծային և պոլինոմիալ բացատրող փոփոխականներ:

$$GEI_{ij} = \beta_0 + \beta_1 * CPI_{ij} + \beta_2 * CBF_{ij} + \beta_3 * CBF_{ij}^2 + \beta_4 * CEI_{ij} + \beta_5 * RLI_{ij} + \epsilon_{ij} \quad (3.2)$$

որտեղ՝ i -ն երկրի ցուցիչն է, j -ն՝ տարեթիվ, ϵ_{ij} -ն՝ գնահատման սխալը:

Գնահատումը կատարվել է պանելային տվյալների կիրառմամբ. դիտարկվել են 127 երկրների ցուցանիշներ 2011-2015 թթ.-ի համար:

Մոդելի գնահատման արդյունքները ներկայացված են և աղյուսակ 3.11-ում:

Աղյուսակ 3.11

Գնահատման արդյունքներ

<i>Dependent Variable: GEI</i>					
<i>Method: Panel Least Squares</i>					
<i>Sample (adjusted): 2011 2015</i>					
<i>Periods included: 5</i>					
<i>Cross-sections included: 127</i>					
<i>Total panel (unbalanced) observations: 595</i>					
<i>Variables</i>	<i>Coef.</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>	
<i>CPI</i>	<i>0.006</i>	<i>0.002</i>	<i>2.831</i>	<i>0.00</i>	
<i>CBF</i>	<i>0.063</i>	<i>0.021</i>	<i>2.930</i>	<i>0.00</i>	
<i>CBF^2</i>	<i>0.044</i>	<i>0.012</i>	<i>3.659</i>	<i>0.00</i>	
<i>GSRF</i>	<i>0.069</i>	<i>0.020</i>	<i>3.527</i>	<i>0.00</i>	
<i>CEI</i>	<i>0.277</i>	<i>0.079</i>	<i>3.532</i>	<i>0.00</i>	
<i>RLI</i>	<i>0.662</i>	<i>0.041</i>	<i>16.325</i>	<i>0.00</i>	
<i>Const.</i>	<i>-0.383</i>	<i>0.096</i>	<i>-3.981</i>	<i>0.00</i>	
<i>Effects Specification</i>			<i>Period fixed (dummy variables)</i>		
<i>R-squared</i>	<i>0.9258</i>	<i>Mean dependent var</i>		<i>0.1107</i>	
<i>Adjusted R-squared</i>	<i>0.9245</i>	<i>S.D. dependent var</i>		<i>0.9146</i>	
<i>S.E. of regression</i>	<i>0.2513</i>	<i>Akaike info criterion</i>		<i>0.0940</i>	
<i>Sum squared resid</i>	<i>36.88</i>	<i>Schwarz criterion</i>		<i>0.1752</i>	
<i>Log likelihood</i>	<i>-16.98</i>	<i>Hannan-Quinn criter.</i>		<i>0.1256</i>	
<i>F-statistic</i>	<i>728.34</i>	<i>Durbin-Watson stat</i>		<i>0.1871</i>	
<i>Prob(F-statistic)</i>	<i>0.0000</i>				

Ինչպես պարզ է դառնում աղյուսակ 3.11-ից, ստացված արդյունքները վիճակագրորեն նշանականակալի են: Մասնավորապես, F և t վիճակագրականները ցույց են տալիս մոդելի բացատրող փոփոխականների ստացված գործակիցների 0 լինելու հավանականության բացառումը 95%-անոց վստահելիության միջակայքում: Ճշտագրված դետերմինացիայի գործակիցը ցույց է տալիս, որ մոդելում բացատրող փոփոխականները բացատրում են կախյալ փոփոխականի վարիացիայի 92.58%-ը (Adjusted R-squared = 0.9258):

Պարզելու համար կոռուպցիայի ընկալման համաթվի և իրավունքի գերակայության համաթվի կապը, ստորև դիտարկվել է բազմագործոն ռեգրեսիոն մոդել:

$$RLI_{ij} = \beta_0 + \beta_1 * CPI_{ij} + \beta_2 * CBF_{ij} + \beta_3 * PRI_{ij} + \beta_4 * GEI_{ij} + \epsilon_{ij} \quad (3.3)$$

որտեղ՝ i -ն երկրի ցուցիչն է, j -ն՝ տարեթիվ, ϵ_{ij} -ն՝ գնահատման սխալը:

Գնահատումը կատարվել է պանելային տվյալների կիրառմամբ. դիտարկվել են 127 երկրների ցուցանիշներ 2011-2015 թթ.-ի համար:

Մոդելի գնահատման արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ 3.14-ում:

Աղյուսակ 3.14

Գնահատման արդյունքներ

<i>Dependent Variable: RLI</i>				
<i>Method: Panel Least Squares</i>				
<i>Sample (adjusted): 2011 2015</i>				
<i>Periods included: 5</i>				
<i>Cross-sections included: 127</i>				
<i>Total panel (unbalanced) observations: 595</i>				
<i>Variables</i>	<i>Coef.</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>
<i>CPI</i>	<i>0.0203</i>	<i>0.001</i>	<i>16.246</i>	<i>0.000</i>
<i>CBF</i>	<i>0.0643</i>	<i>0.011</i>	<i>6.115</i>	<i>0.000</i>
<i>PRI</i>	<i>0.1521</i>	<i>0.016</i>	<i>9.302</i>	<i>0.000</i>
<i>GEI</i>	<i>0.4322</i>	<i>0.027</i>	<i>16.143</i>	<i>0.000</i>
<i>Const.</i>	<i>-1.5572</i>	<i>0.069</i>	<i>-22.569</i>	<i>0.000</i>
<i>Effects Specification</i>		<i>Period fixed (dummy variables)</i>		
<i>R-squared</i>	<i>0.9577</i>	<i>Mean dependent var</i>	<i>0.0290</i>	
<i>Adjusted R-squared</i>	<i>0.9571</i>	<i>S.D. dependent var</i>	<i>0.9652</i>	
<i>S.E. of regression</i>	<i>0.1998</i>	<i>Akaike info criterion</i>	<i>-0.3679</i>	
<i>Sum squared resid</i>	<i>23.4</i>	<i>Schwarz criterion</i>	<i>-0.3015</i>	
<i>Log likelihood</i>	<i>118.5</i>	<i>Hannan-Quinn criter.</i>	<i>-0.3421</i>	
<i>F-statistic</i>	<i>1659.2</i>	<i>Durbin-Watson stat</i>	<i>0.2585</i>	
<i>Prob(F-statistic)</i>	<i>0.0000</i>			

Ինչպես պարզ է դառնում աղյուսակ 3.14-ից, ստացված արդյունքները վիճակագրորեն նշանակալի են: Մասնավորապես, F և t վիճակագրականները ցույց են տալիս մոդելի բացատրող փոփոխականների ստացված գործակիցների 0 լինելու հավանականության բացառումը 95%-անոց վստահելիության միջակայքում: Ճշտագրված ղետերմինացիայի գործակիցը ցույց է տալիս, որ մոդելում բացատրող փոփոխականները բացատրում են կախյալ փոփոխականի վարիացիայի 95.71%-ը (Adjusted R-squared = 0.9571):

Պարզելու համար կոռուպցիայի ընկալման համաթվի և մարդկային զարգացման համաթվի կապը, ստորև դիտարկվել է բազմագործոն ռեգրեսիոն մոդել:

$$HDI = \beta_0 + \beta_1 * CPI_{ij} + \beta_2 * ERCL_{ij} + \beta_3 * SIPI_{ij} + \beta_4 * PSAVTI_{ij} + \beta_5 * QEI_{ij} + \epsilon_{ij} \quad (3.4)$$

որտեղ՝ i -ն երկրի ցուցիչն է, j -ն՝ տարեթիվ, ϵ_{ij} -ն՝ գնահատման սխալը:

Գնահատումը կատարվել է պանելային տվյալների կիրառմամբ. դիտարկվել են 127 երկրների ցուցանիշներ 2011-2015 թթ.-ի համար:

Մոդելի գնահատման արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ աղյուսակ 3.17-ում:

Աղյուսակ 3.17
Գնահատման արդյունքներ

<i>Dependent Variable: HDI</i>					
<i>Method: Panel Least Squares</i>					
<i>Sample (adjusted): 2011 2015</i>					
<i>Periods included: 5</i>					
<i>Cross-sections included: 133</i>					
<i>Total panel (unbalanced) observations: 634</i>					
<i>Variables</i>	<i>Coef.</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>	
<i>CPI</i>	<i>0.001</i>	<i>0.000</i>	<i>2.001</i>	<i>0.04</i>	
<i>ERCI</i>	<i>0.025</i>	<i>0.005</i>	<i>5.249</i>	<i>0.00</i>	
<i>SIPi</i>	<i>0.014</i>	<i>0.003</i>	<i>5.184</i>	<i>0.00</i>	
<i>PSAVTI</i>	<i>0.029</i>	<i>0.007</i>	<i>4.310</i>	<i>0.00</i>	
<i>QEI</i>	<i>0.063</i>	<i>0.007</i>	<i>8.888</i>	<i>0.00</i>	
<i>Const.</i>	<i>0.336</i>	<i>0.023</i>	<i>14.403</i>	<i>0.00</i>	
<i>Effects Specification</i>			<i>Period fixed (dummy variables)</i>		
<i>R-squared</i>	<i>0.6233</i>	<i>Mean dependent var</i>		<i>0.7167</i>	
<i>Adjusted R-squared</i>	<i>0.6179</i>	<i>S.D. dependent var</i>		<i>0.1525</i>	
<i>S.E. of regression</i>	<i>0.0943</i>	<i>Akaike info criterion</i>		<i>-1.8691</i>	
<i>Sum squared resid</i>	<i>5.5486</i>	<i>Schwarz criterion</i>		<i>-1.7989</i>	
<i>Log likelihood</i>	<i>602.5</i>	<i>Hannan-Quinn criter.</i>		<i>-1.8418</i>	
<i>F-statistic</i>	<i>114.7</i>	<i>Durbin-Watson stat</i>		<i>0.0386</i>	
<i>Prob(F-statistic)</i>	<i>0.0000</i>				

Ինչպես պարզ է դառնում աղյուսակ 3.17-ից, ստացված արդյունքները վիճակագրորեն նշանակալի են: Մասնավորապես, F և t վիճակագրականները ցույց են տալիս մոդելի բացատրող փոփոխականների ստացված գործակիցների 0 լինելու հավանականության բացառումը 95%-անոց վստահելիության միջակայքում: Ճշտագրված դետերմինացիայի գործակիցը ցույց է տալիս, որ մոդելում բացատրող փոփոխականները բացատրում են կախյալ փոփոխականի վարիացիայի 61.79%-ը (Adjusted R-squared = 0.6179):

Ատենախոսության **եզրակացություններում** ներկայացվել են վերլուծության հիմնանպատակի իրականացմանն ուղղված հետազոտությունների արդյունքները և վերջինիս հիման վրա կատարվել են եզրահանգումներ և արվել են առաջարկություններ: Կատարվել են հետևյալ եզրակացությունները՝

- ❖ Կառավարման համակարգի որակն ունի լայնամասշտաբ և նշանակալի ազդեցություն կոռուպցիայի իրողության ձևավորման վրա: Մասնավորապես, իշխանության թևերի տարանջատումն ու զսպումների և հակակշիռների համակարգը, կառավարման թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը,

մաքուր ընտրությունները, գործադիրի կողմից սահմանադրության պահպանումը դրականորեն են ազդում հակակոռուպցիոն պայքարի ուժգնության վրա:

- ❖ Կոռուպցիայի բարձր մակարդակը, իրավունքի գերակայության ցածր մակարդակը և կառավարման համակարգի ցածր որակը զսպիչ ուժ են հանդիսանում կառավարման գործառնական արդյունավետության վրա:
- ❖ Վերը թվարկված գործոնների ներազդման արդյունքում, երկրում ինստիտուտների արդյունավետ կենսագործունեության համար ստեղծվում են անբավարար պայմաններ, ինչը բացասական է ազդում տնտեսական զարգացման և հանրային բարեկեցության մակարդակի աճի վրա:
- ❖ Իրականացված քլաստերային վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ատենախոսության թեմայի համատեքստում Հայաստանը պատկանում է ցուցակագմի համեմատաբար ցածր մակարդակ պարունակող քլաստերում հարևան երկրների, ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի երկրների շրջանակում: Նշված վերլուծության արդյունքում քլաստերավորման կարևոր փոփոխականներ են հանդիսացել լիբերալ ժողովրդավարության, գործադիրի կողմից սահմանադրության պահպանման, իրավունքի գերակայության, մաքուր ընտրությունների, կառավարման արդյունավետության և կոռուպցիայի ընկալման համաթվերը:
- ❖ Իրականացված քլաստերային վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ վերոնշյալ համատեքստում ԱՊՀ երկրների շրջանակում Հայաստանը պատկանում միջին ցուցակագմ ունեցող երկրների խմբին, որտեղ ներառված են նաև Ռուսաստանի Դաշնությունը, Ուկրաինան, Բելոռուսը, Ղազախստանը և Ադրբեջանը: Նկարագրված խմբին զիջում են Ուզբեկստանը, Թուրքմենստանը և Տաջիկստանը: Իսկ Վրաստանը, Մոլդովան և Կիրգիզիան նշված համատեքստում ներկայացնում են առավել բարձր որակի ցուցակագմ ունեցող երկրների քլաստերը: Նշված վերլուծության արդյունքում քլաստերավորման կարևոր փոփոխականներ են հանդիսացել լիբերալ ժողովրդավարության, մաքուր ընտրությունների, գործադիրի կողմից սահմանադրության պահպանման համաթվերը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ եզրակացությունները, կատարվում են հետևյալ առաջարկությունները՝

- ❖ Կոռուպցիայի պայքարում ընդգրկված պետական և ոչ պետական ինստիտուտների, հակակոռուպցիոն կենտրոնների և հասարակական կազմակերպությունների խիստ և կանոնական տարանջատումը իշխանության ներկայացուցիչներից, վերջիններիս կողմից ֆինանսավորումից և ուղղակի/անուղղակի կառավարումից, կհանգեցնի հակակոռուպցիոն պայքարի առավել արդյունավետ մակարդակի:
- ❖ Հաշվի առնելով օրենսդրությունը, ՀՀ պատմության վերջին քառորդարյա հակակոռուպցիոն պայքարի անարդյունավետությունը և կոռուպցիայի դեմ պայքարի միջազգային փորձը՝ առաջարկվում է իրականացնել օրենսդրական

բարեփոխումներ, հատկապես բարձրաստիճան պաշտոնյաների հայտարարագրման մասով, ինչպես նաև վերանայել պետական ապարատում աշխատավարձերի առկա մակարդակը, ինչը կնպաստի կոռուպցիոն ռիսկերի նվազմանը:

- ❖ Հակակոռուպցիոն պայքարում քաղաքացիական հասարակության ակտիվ մասնակցությունը, արդեն իսկ ներդրված ազդարարման համակարգի արդյունավետ գործարկումը, կոռուպցիոն իրադարձությունների հանդեպ անհանդուրժողական մթնոլորտի ձևավորումը և կոռուպցիայի առաջարկի կրճատումը լայնորեն կնպաստեն պետության առջև ծառայած հիմնախնդիրների արդյունավետ հանգուցալուծմանը:
- ❖ Կոռուպցիայի դեմ պայքարում հայտնի միջազգային կազմակերպություններին անդամակցումը, միջազգային պայմանագրերի վավերացումը, այդ կազմակերպություններից ֆինանսավորումը, հակակոռուպցիոն քաղաքականության իրականացման և արդյունքների մշտադիտարկման համար անհրաժեշտ գործիքակազմի արդյունավետ օգտագործումը կհանգեցնեն ՀՀ-ում կոռուպցիայի իրողության զգալի կրճատմանը, կառավարման արդյունավետության բարձրացմանը, հանրային բարեկեցության աճին և տնտեսական զարգացմանը և, ի վերջո, սահմանադրական դեֆիցիտի կրճատմանը:

Հետազոտության արդյունքները հրատարակվել են հինգ գիտական հոդվածներում և մեկ գիտաժողովի ժողովածուում:

1. Ավետիսյան, Գ., Կոռուպցիա. Իրավիճակի փոփոխման և վերլուծության (գնահատման) որոշ հիմնահարցեր, Հայաստանի ճարտարագիտական ակադեմիայի լրաբեր (ՀՃԱԼ), 2016, Հ. 13, N. 4, էջ 402-408:
2. Ավետիսյան, Գ., Կոռուպցիայի ազդեցությունը կառավարման արդյունավետության վրա. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն, 2017, No. 1 (22), էջ 68-79:
3. Ավետիսյան, Գ., Կոռուպցիան և հանրային բարեկեցությունը, Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր միջազգային 5-րդ գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, ԵՊՀ ԵԳՄ, 2017, էջ 12-18:
4. Ավետիսյան, Գ., Կառավարման համակարգի բնութագրիչների գործոնային վերլուծությունը՝ պանելային տվյալների կիրառմամբ, Հայաստանի ճարտարագիտական ակադեմիայի լրաբեր (ՀՃԱԼ), 2017, Հ.14, N.3, էջ 375-383:
5. Ավետիսյան, Գ., Քլաստերային վերլուծությունը՝ կառավարման համակարգի արդյունավետության բնութագրիչների համատեքստում, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա, 2017, #9-10 (205-206), էջ 19-23:
6. Ավետիսյան, Գ., Կառավարման համակարգի ցուցիչների ազդեցությունը կոռուպցիայի մակարդակի վրա, Ֆինանսներ և Էկոնոմիկա, 2018, #1-2 (209-210), էջ 13-15:

**МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ОЦЕНКИ КОРРУПЦИИ В КОНТЕКСТЕ
КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА**

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности: 08.00.08 – «Математическая экономика»

Защита диссертации состоится 29-го мая 2018 г. в 15:00 часов на заседании Специализированного совета по экономике 015 ВАК РА, действующего в Ереванском государственном университете.

Адрес: 0009, г. Ереван, ул. Абовяна 52.

РЕЗЮМЕ

Главная цель диссертации выявить и оценить взаимосвязь коррупции и конституционализма.

Для достижения этой цели были решены следующие задачи:

- ❖ изучить как местную, так и международную литературу по вопросам конституционной экономики и конституционализма,
- ❖ изучить методологию оценки коррупции, а также текущие оценки,
- ❖ изучить стратегию борьбы с коррупцией и ее результаты, реализованные в Республике Армении,
- ❖ посредством эмпирических исследований определить систематические факторы, влияющие на коррупцию,
- ❖ посредством эмпирических исследований определить взаимосвязь коррупции и основных параметров конституционализма,
- ❖ осуществлять кластерный анализ стран СНГ, Восточной Европы и соседних стран с целью определения аналогичных стран.

Объектом исследования является взаимосвязь коррупции и конституционализма. Предметом исследования является разработка и оценка моделей, касающихся взаимосвязи коррупции и конституционализма.

В первой главе исследования под названием «Теоретические и методологические основы коррупции и конституционализма», представлены определения коррупции и конституционализма, а также текущие оценки коррупции в Армении, в некоторых странах СНГ, в Восточной Европе и в соседних странах. Кроме того, представлена стратегия по борьбе с коррупцией в Республике Армения.

Во второй главе исследования под названием «Экономические и математические модели исследования коррупции и конституционализма», представлены оценки коррупции и конституционализма, а также методологии факторного и кластерного анализа.

В третьей главе исследования под названием «Взаимозависимость коррупции с параметрами экономической, правовой и государственной эффективности» выявлены и оценены систематические факторы, влияющие на уровень коррупции, а также влияние коррупции на некоторые экономические и правовые параметры.

Основные результаты исследования и научная новизна заключаются в следующем:

- ❖ систематические факторы, влияющие на коррупцию, были выявлены в приложениях математического моделирования,
- ❖ эмпирический анализ, направленный на выявление взаимосвязи между коррупцией и некоторыми параметрами конституционализма, а также факторный анализ показателей эффективности деятельности правительства были реализованы,
- ❖ кластерный анализ стран СНГ, Восточной Европы и соседних стран был реализован в контексте конституционализма.

**THE METHODS AND MODELS OF CORRUPTION ESTIMATION IN THE CONTEXT OF
CONSTITUTIONALISM**

Abstract of the Dissertation for pursuing the degree of PhD in Economics in the field
08.00.08 – “Mathematical Economics”

The defense of the Dissertation will take place on May 29, 2018, at 15:00 at the meeting
of the Specialized Council 015 in Economics of the Supreme Certifying Commission of
the Republic of Armenia acting at the Yerevan State University

Address: 52 Abovyan St., Yerevan, 0009

ABSTRACT

The main goal of the Dissertation is to reveal and estimate the interrelation of
corruption and constitutionalism.

In order to achieve that goal the following problems were set and solved:

- ❖ explore both local and international literature regarding constitutional economics and constitutionalism,
- ❖ explore the methodology of corruption estimation as well as current estimates,
- ❖ explore the anti-corruption strategy implemented in the Republic of Armenia and its results,
- ❖ by means of empiric investigations determine the systematic factors which have impact on corruption,
- ❖ by means of empiric investigations determine the interrelation of corruption and main parameters of constitutionalism,
- ❖ implement cluster analysis of CIS, Eastern Europe and neighbor countries in order to determine similar countries.

The object of research is the interrelation of corruption and constitutionalism. The subject of research is the development and estimation of models regarding interrelation of corruption and constitutionalism.

In the first chapter of the research named “Theoretical and Methodological Foundations of Corruption and Constitutionalism”, notions of corruption and constitutionalism are represented, as well as current estimates of corruption in Armenia, some CIS, Eastern Europe and neighbor countries are discussed. Additionally, anti-corruption strategy of the Republic of Armenia is represented.

In the second chapter of the research named “Economical and Mathematical Models of Corruption and Constitutionalism Investigation”, corruption and constitutionalism estimations as well as factor and cluster analysis methodologies are represented.

In the third chapter of the research named “Corruption Interdependency with Economic, Legal and Government Efficiency Parameters”, the systematic factors which have impact on the level of corruption as well as corruption impact on some economic and legal parameters are revealed and estimated.

The main results and novelty of the research are:

- ❖ the systematic factors which have an impact on corruption were revealed in a math modeling applications,
- ❖ empiric analysis targeted to reveal the interrelation between corruption and some constitutionalism parameters as well as a factor analysis of government efficiency indications were implemented,
- ❖ cluster analysis of CIS, Eastern Europe and neighbor countries were implemented in the context of constitutionalism.